

Igelbäckens naturreservat

En beskrivning av områdets kulturvärden och historiska
markanvändning, Solna socken och stad, Uppland

Tobias Strömdahl
i samarbete med Kjell Andersson och Ylva Othzén

Rapport 2006:1

Igelbäckens naturreservat

En beskrivning av områdets kulturvärden och historiska
markanvändning, Solna socken och stad, Uppland

obias Strömdahl

i samarbete med Kjell Andersson och Ylva Othzén

Rapport 2006:1

Rapporten finns i PDF-format på adressen
stockholms.lans.museum

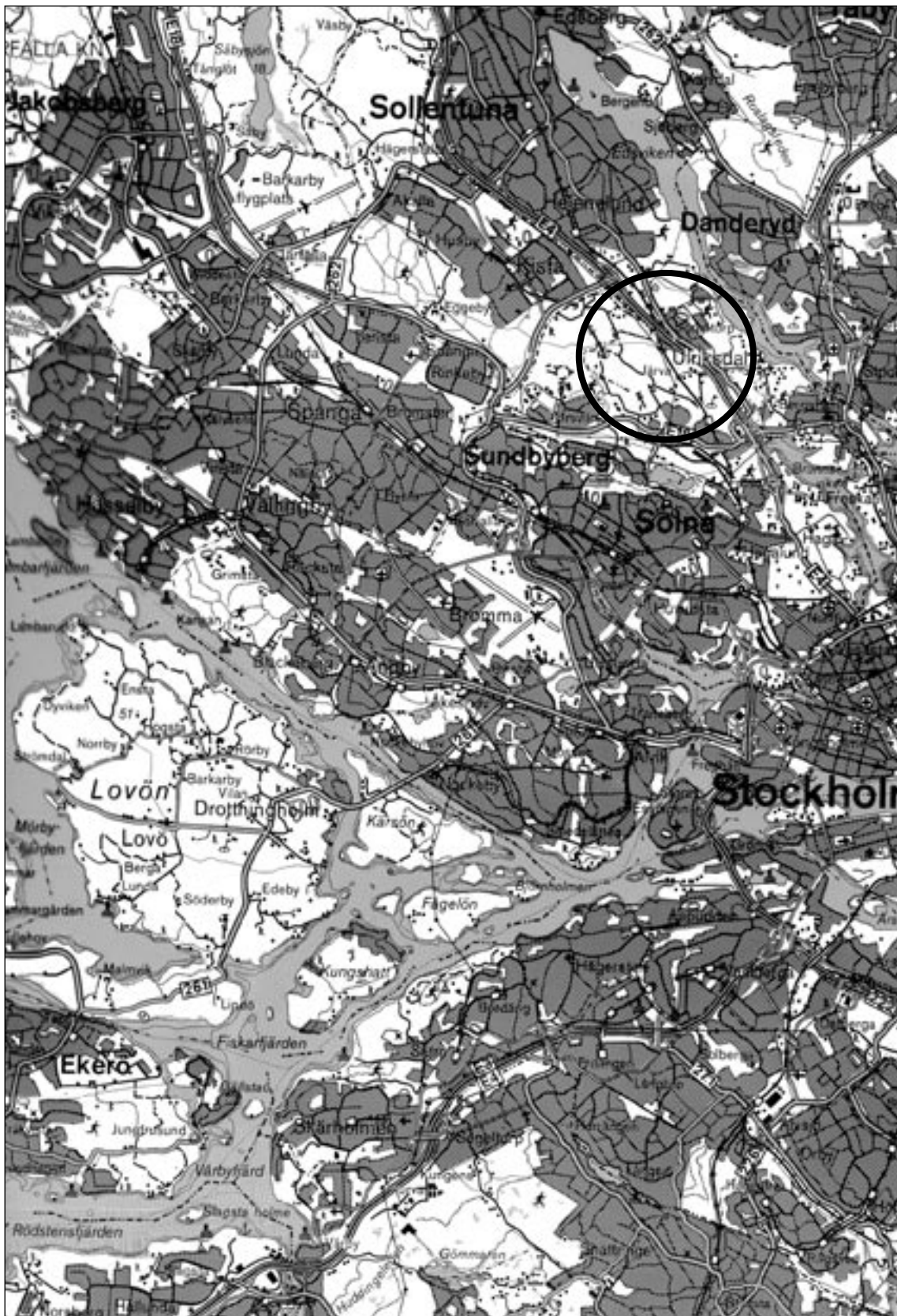
Sickla Industriväg 5B, 131 34 Nacka
Tel 08-586 194 00 Fax 08-32 32 72
Webb: stockholms.lans.museum

© Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum
Redaktionell bearbetning: Åsa Lundström

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket.
Medgivande 97.0133
Stockholm 2006

Innehåll

Uppdraget	7
Sammanfattning	7
Geografi	7
Områdesbeskrivning	8
Forn- och kulturlämningar inom naturreservatet	8
Ort- och marknamn	10
Överjärva och Mellanjärva under förhistorisk tid	11
Överjärva under historisk tid	12
Torp och lägenheter tillhörande Överjärva	15
Tolkning av det historiska kartmaterialet	16
Litteratur- och källförteckning	18
Administrativa uppgifter	19
Bilaga 1.	19

Utsnitt ur Blå kartan med analysområdet markerat. Skala 1:100 000

Uppdraget

Stockholms läns museum har genom Solnas kommunekolog Veronica Gelland Boström fått i uppdrag att sammanställa kunskapsunderlag om naturreservatet Igelbäckens kulturlämningar och historiska markanvändning inom Solna stad. Uppdraget har utförts under vintern 2005 och våren 2006 av kulturgeograf Tobias Strömdahl med bidrag av kulturgeograf Ylva Othzén och arkeolog Kjell Andersson

Sammanfattning

Igelbäcken löper som en anrik och pulserande ådra genom det landskap som idag utgör naturreservatet Igelbäcken i Solna. Detta landskap är starkt präglad av ett kontinuerligt brukande av jorden sedan förhistorisk tid. De element och former som idag är synliga i landskapet är främst resultatet av de senaste seklernas brukare. Överjärva har utgjort den ledande bebyggelsen i det aktuella undersökningsområdet, först som Överjärva by och sedan som Överjärva gård. Sedan 1600-talet har Överjärva lytt under Jakobsdal, sedermera Ulriksdal. Till Överjärva har i olika omgångar hört ett antal mindre lägenheter eller torp. Dessa har varit avradspliktiga gentemot Överjärva/Ulriksdal. Inom naturreservatet är det endast Brotorp och Dammtorp som ännu finns kvar.

Enligt det gamla kartmaterialet har ägorna till stor del behållit sina former under en relativt lång tid. Spår av agrar verksamhet går tydligt att se i dagens landskap. Framförallt är det markerna runt Brotorp, Dammtorp, Överjärva gård samt utmed Igelbäcken som tydligast bär spår av brukandet. Wåhlberga äng är ett område inom naturreservatet vilket är föredömligt hävdad av Solna – Sundbybergs naturskyddsförening. Här har man lyckats återskapa en bit av den gamla ängsmarken, vilket har lett till att många rara ängsväxter har kommit tillbaka. På förslag kunde mindre områden kring såväl Brotorp som Dammtorp kunna hävdas på liknande sätt, och därigenom återskapa en liknande flora som den vid Wåhlberga äng. På Överjärva gård finns föreningen Kulturlandskaparna, som hävdar markerna närmast Överjärva gård genom att hålla får.

Till Överjärva gård, på andra sidan E4:an i en skogsdunge i Igelbäckens bäckravin, finns rester av den kvarnverksamhet som en gång i tiden bedrevs här. Resterna utgörs bl.a. av ett antal stenfundament vilka troligen ingått i kvarnkonstruktionen. Denna plats har tidigare utgjorts av en ö i Igelbäcken på vilken man förutom en kvarn även har haft ett brännvinsbränneri.

Geografi

Undersökningsområdet utgör en del av det östsvenska sprickdalslandskapet vilket präglas av en utplanad urberggrund som är täckt av postglacial lera och moränjord. Karaktäristiskt för sprickdalslandskapet är bl.a. att det har skett förskjutningar av berggrunden i sidled, vilket medfört att det bildats parallella sprickor i berggrunden där material av lera har ansamlats och skapat goda förutsättningar för odling och bete.

Mälardalens sprickdalslandskap är ett odlingslandskap vilket till stor del utgörs av postglacial lera, det vill säga lerjordar som bildats i samband med och efter inlandsisens tillbakadragande. Runt omkring, på de idag blandskogsklädda moränkullarna, har människor varit bosatta alltsedan förhistorisk tid. Stockholmsåsen utgör ett markant inslag i landskapsbilden och sträcker sig, med korta avbrott, i nordsydlig riktning genom Järva och Hagaparken.

Områdesbeskrivning

Naturreservatet Igelbäcken, vilket bildades i juni 2004, utgör en del av Järvafältet och ligger i den norra delen av Solna kommun. Områdets areal är 169 hektar och omfattar Västerjärva, Överjärva, västra delen av Sörentorp samt Igelbäckens sträckning genom Ulriksdals slottspark.

Området når upp till 45 meter över havet och berggrunden utgörs av såväl granit och gnejser som granitgnejser och grönsten. Jordarterna i området består i de mer höglänta delarna av moränjordar, medan de mer låglänta delarna i Igelbäckens dalgång huvudsakligen utgörs av lera och gyttejlera.

Igelbäcken rinner genom naturreservatet i väst-östlig riktning. Den har sitt tillopp i Säbysjön i Järfälla och sitt utlopp i Edsviken vid Ulriksdals slott i Solna. Genom strandförskjutningen har området successivt torrlagts och från att ha varit farbar till för omkring tusen år sedan, har Igelbäcken nu mycket lågt vattenstånd.

Naturreservatet rymmer såväl blandskogsbeklädda mindre berg- och moränhöjder som ett alltmer igenväxande odlingslandskap där växlande öppna och slutna partier ingår. Dalgången omkring Igelbäcken är öppen och gräsbevuxen. Området mellan Brotorp och Dammtorp utgörs av ett något fuktigare stråk kallat Blötängen. De öppna gräsmarkerna är relativt artfattiga på grund av att de plöjts upp och brukats som åker kombinerat med en svag hävd i modern tid samt ett till detta kopplat kväveöverskott. Dock finns det partier kvar i området där mera rara växter ännu går att finna, bland annat brudbröd, tjärblomster, vårbrodd, backnejlika, ängsklocka m.fl. Dessa växtpopulationer skulle gynnas av en förstärkt hävd av markerna.

Inom naturreservatet finns rester av agrar bebyggelse vid Överjärva gård och Dammtorp. Vid Brotorp finns ingen torpbebyggelse kvar, däremot finns här klubbhus för Solna-Sundbybergs brukshundklubb. Ulriksdal utgör en slottsmiljö från 1600-talet och vid Sörentorp håller idag Polishögskolan till.

Forn- och kulturlämningar inom naturreservatet

De fornlämningar som enligt fornminnesregistret finns i området kring Överjärva gård utgörs främst av gravar och gravfält (RAÄ 10-14, figur 2) vars karaktär härleder dem till yngre järnålder. Strax sydväst om Överjärva har även ett runstensfragment påträffats (RAÄ 69). I naturreservatets västligaste del, norr om Brotorp, har en ensamliggande grav registrerats på en berghöjd (RAÄ 91). Graven, som utgörs av en s.k. stensättning,

Fig. 2.
 Fornlämningarna
 i området kring
 Överjärva gård
 utgörs främst
 av gravar och
 gravfält.

kan troligen dateras till bronsålder eller äldre järnålder. Väster om Brotorp har också ett gränsröse av ålderdomlig karaktär (RAÄ 86) registrerats vid gränsen mot Kymlinge.

Vidare har militära lämningar registrerats i viss utsträckning. Dessa är placerade utmed höjderna längs med Igelbäckens dalgång, framförallt i områdets norra delar (RAÄ 92 och 93), men även i nordsluttningarna vid Överjärva gård. Dessa lämningar härrör från den tid då Järvafältet var ett militärt övningsområde, åren 1905 – 1965.

I samband med föreliggande arbete utfördes en specialinventering inom reservatet i syfte att klargöra om området rymde ytterligare fornlämningar eller andra typer av lämningar som kunde bidra till kunskaper om områdets bebyggelseutveckling och markanvändning. Vid inventeringen påträffades inga tidigare oregistrerade förhistoriska lämningar, vilket dock inte betyder att sådana inte kan finnas, då även de tidigare registrerade fornlämningarna inom området idag i allmänhet är otydliga och svåra att återfinna.

Nordväst om Sörentorp påträffades ett gränsröse (Obj. 1, figur 2). Gränsröset har i äldre tid sannolikt markerat gränsen mellan Överjärva/Ulriksdal och Kymlinge i Spånga socken vars ägor tidigare sträckte sig ända fram till Edsviken (A96-1:1, A96-37:4).

Direkt öster om bron över Igelbäcken mellan Sollentunavägen och Järvavägen och på norra sidan av bäckfåran finns ett stenfundament, troligen från en äldre bro (Obj 2). Strax väster om bron påträffades också rester av husgrunder, fundament och träkonstruktioner i bäcken (Obj 3), vilka sannolikt härrör från den kvarn och/eller det tröskverk som finns belagda på en karta från 1820 (A96-19:1). Lämningarna har delvis överlagrats av fyllnadsmassor, möjligen i samband med E4:ans utbyggnad.

Vid Brotorp återfanns en husgrund som tillhört torpbebyggelsen (Obj 4). Husgrunden har ett spisröse i ena hörnet, men är för liten för att ha utgjort torpets huvudbyggnad. I skogsmarken norr om Brotorp, i sluttningen ned mot Igelbäcken, finns en militär försvarställning med ett stort antal värn, bunkrar och skyttegravar. Mindre områden med värn finns även i skogen sydväst om Brotorp.

Strax väster om stensättningen RAÄ 91 påträffades en vägbank längs bergets västra sida (Obj 5). Vägen löper ned mot den ovan nämnda försvarställningen, men det är osäkert om dessa har ett samband eller om vägbanken utgör en del av en äldre vägsträckning.

Ort- och marknamn

Järva omnämns första gången i skriftliga källor år 1291, då som *in Hyrwa* och år 1347 som *in Yruae*. I Svenskt ortnamnslexikon framförs att utgångspunkten för namnet troligen är det fornsvenska ordet för grus "Jorvi" som kan kopplas till den grusås på vilken byn ligger. Till detta har bildats ett inbyggarbeteckning "irvar", vilket syftar på "de som bor vid/på grusåsen". Denna inbyggarbeteckning antar man har legat till grund för bynamnet Järva, vilket på fornsvenska har hetat Yrva, Irva och senare Erva. Den nutida formen Järva började användas först under 1600-talet.

Namn med slutledet *-torp* är den numerärt största bland de svenska ortnamnen med bebyggelsebetecknande ord. Dessa började uppkomma redan under forntiden i de södra delarna av landet. Uppland har dock med få undantag inga förmedeltida *-torp*namn. I de landskap där de äldsta *-torp*namnen normalt inte är äldre än från medeltiden eller nya tiden, kan man härleda innebörden i namnet till "nybygge" eller "utflyttad gård". I yngre namnformer har *-torp*namnen innebörden "dagsverkstorp" eller "litet ställe med jordbruk".

Namnen Brotorp och Dammtorp torde med stor säkerhet kunna kopplas till Igelbäcken och dess vatten, vilken ännu vid mitten av 1800-talet var relativt bred och vattenrik.

Igelbäckens förled *Igel-* kan syfta på det fornsvenska personnamnet Ighul, alltså Ighuls bäck. Men troligare är dock att förleden endast är djurbetecknande och syftar på "bäcken där det finns mycket iglar".

Blötängen är ett område beläget utmed Igelbäcken, mellan Brotorp och Dammtorp. Förleden *Blöt-* syftar till Igelbäckens påverkan på marken. Denna plats har varit fuktäng under lång tid. Även i dag är marken av något fuktigare karaktär. Efterleden *-ängen* antyder att man bedrev fodertäkt åt boskap.

Ödesängen var under 1700-talet benämningen på ett mindre ängsgärde strax söder om nuvarande Dammtorp (A96 – 37:1). Ängens namn torde syfta på att den inte brukades då, utan hade legat övergiven en tid.

Wåhlberga äng är belägen norr om Igelbäcken, cirka 500 meter väster om Dammtorp. Namnet Wåhlberga finns dokumenterat i slutet av 1800-talet, då ängen omfattade ett mer vidsträckt område än idag. Ett antagande är att namnet är personanknutet och kommer av någon brukare vid namn Wålberg, vilken en gång i tiden kan ha nyttjat marken. Ett rimligt antagande kan vara att denna Wåhlberg då kan ha varit bosatt på Killingtorp, cirka 300 m norr om Wåhlberga äng. Vid en granskning av en modern ekonomisk karta kan man tydligt se hur Wåhlberga äng hänger samman med ett större gärde som är beläget rakt söder om och i direkt anslutning till Killingtorp. Idag utgörs Wåhlberga äng av en väl restaurerad slätteräng, vilken Naturskyddsföreningen i Solna – Sundbyberg svarar för. På platsen finns en brunnsanläggning samt spår av husgrunder.¹

Överjärva och Mellanjärva under förhistorisk tid

De båda Järvagårdarna delades redan under yngre järnålder in i ett Övre Järva och ett Nedre Järva, av vilket det Nedre Järva idag kallas Mellanjärva. Man antar att Mellanjärva är den ursprungliga av de två Järvabyarna. Detta då gravfälten vid Mellanjärva är både större samt av äldre datum än de vid Överjärva. Då namnet Järva antas komma av det fornsvenska ordet för grus – Jorvi, är det högst troligt att namnet syftar på den grusås vid vilken Mellanjärva idag är belägen.

1 Jonsson Sture, *Synpunkter på Solna stads förslag.....*, 2002.

Den ursprungliga bo-/gårdsplatsen låg troligen i slutningen rakt söder om den idag befintliga gården eftersom läget kan anses vara fördelaktigt genom sin exponering mot söder, samt genom gårdens närhet till den odlingsbara marken. Dessutom har man här uppmätt höga fosfatvärden² vilket tyder på långvarig mänsklig aktivitet på platsen.

Överjärva har troligtvis tillkommit som en tidig utflyttning från nuvarande Mellanjärva redan under förhistorisk tid. Runt Överjärva gård finns idag tre mindre gravfält. De har tidigare varit större, eventuellt ett enda stort gravfält, men har förstörts vid odling och schaktningsarbeten för hus och vägar.

Överjärva under historisk tid

Under medeltiden föll Järvagårdarna i kyrkans och Klara klostrets ägo, och har sedan dess brukats av arrendatorer. Efter Gustav Vasas reformation 1527 drogs Järvagårdarna in till kronan. År 1530 flyttades sockengränsen mellan Sollentuna och Solna. Detta medförde att Järvabyarna kom att tillhöra Solna socken. Under 1500-talet var Järvabyarna Solnas enda kronobyar. Överjärva med sina fyra hemman var på 1500-talet Solna sockens näst största by. Fältherre Jakob De la Gardie bytte 1638 till sig båda

2 Clareus Carin i Rydén Rolf "Nederjärva en forntida miljö i en nationalstadspark", 2003.

Fig. 3. Historiskt kartöverslägg, 1637.

Upprättat av Ylva Othzén.

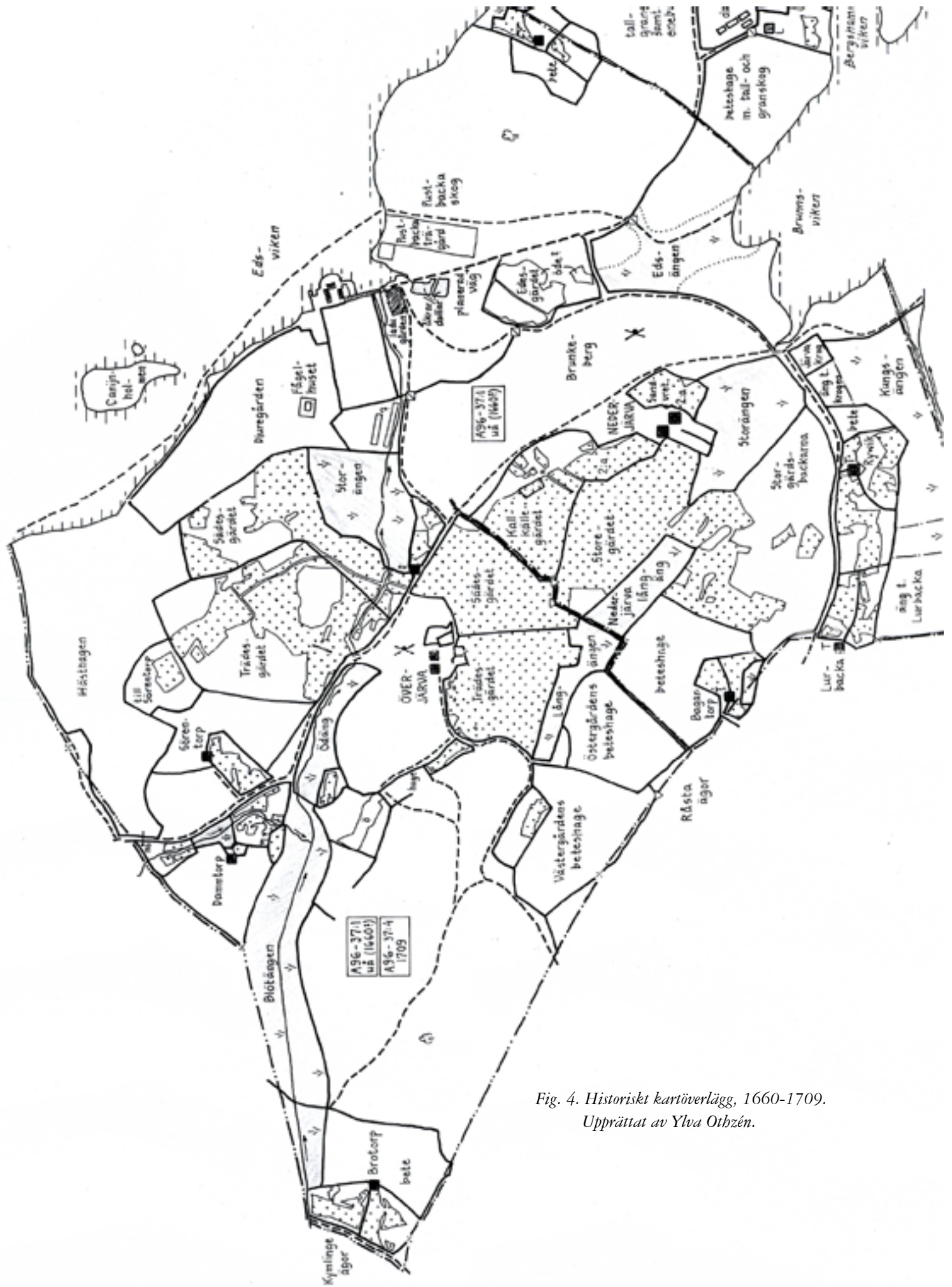

Fig. 4. Historiskt kartöverlägg, 1660-1709.
Upprättat av Ylva Othzén.

Järvabyarna och bildade lantgodset Jakobsdal. Jakobsdal köptes 1669 av drottning Hedvig Eleonora. Vid hennes död 1715 återgick slottet till staten, då omdöpt till Ulriksdal efter drottningens sonson prins Ulrik.

Alla gårdarna i Järva har sedan dess lytt under Ulriksdal. De två gårdar som låg vid Överjärva, Östergården och Västergården, förblev arrendegårdar till slottet fram till år 1790. Då avhystes bönderna och all jord samlades till en enda brukningsenhet, Överjärva by blev Överjärva gård. Under 1890-talet hade Överjärva den största åkerarealen samt den största besättningen av nötkreatur i Solna socken. Fram till 1930-talet såldes gårdens mjölk genom Överjärva mjölkhandel, vilken drevs av Karl Westerström, och man hade åtta filialer i Stockholm. År 1905 övertogs området av militären och kom därefter att ingå i det militära övningsfältet Järvafältet.

Torp och lägenheter tillhörande Överjärva

Till Överjärva har hört de båda oskattlagda torpen Brotorp och Dammtorp. Gårdens innehavare arrenderade även de mot Överjärvas marker liggande områdena Ulriksdals kungsgårds åker och betesmark med lägenheterna Sörentorp och Lugnet, Nedre Kymlinge med lägenheterna Killingtorp och Linvävartorpet samt i äldre tider även Mörby, Läderbacka, Gumsarboda och Katsverkan. Även Wåhlberga äng har, enligt Lagerås, hört till Överjärva gård.³ Möjligen då i samband med att Killingtorp ingått i arrendet. Vidare skriver Lagerås att ofta har det stora sammanhängande jordbruksarrende som på detta sätt bildats brukats av underarrendatorer (torpare etc). Överjärvas arrendatorer utgjordes efter sammanslagningen av de båda gårdarna Västergården och Östergården år 1790, av ståndspersoner och bättre bemedlade. I flera fall har de varit kyrkskrivna i Stockholm.⁴

Brotorp finns beskrivet på 1637 års geometriska jordebokskarta över Överjärva bys inägomark (A9:2-3). Brotorp förefaller vara den tidigaste nyetablering på Överjärva bys marker. I likhet med Dammtorp har Brotorp troligtvis tillkommit som ett tidigt dagsverkstorp under Överjärva by. Idag är en kennelklubb verksam vid Brotorp.

Dammtorp tillkom vid 1600-talets slut som torp under Överjärva. Det var ett stort torp som under 1700-talet blev bebyggt med ett större bostadshus. Då Uppsalavägen gick intill Dammtorp öppnade man här en krog under 1800-talets första hälft. På 1860-talet drogs den ännu idag befintliga järnvägen fram mellan huset och landsvägen. Från 1918 och en bit in på 1940-talet hade Stockholms fältrittklubbs hundar (ett 30-tal engelska stövare) sin hemvist på Dammtorp. Det nuvarande bostadshuset vid Dammtorp är uppfört på 1700-talet.

Sörentorp tillkom troligen under 1600-talets slut som ett dagsverkstorp under Överjärva/Ulriksdal, men blev efterhand en liten gård. År 1940 kom armén att överta Sörentorp, och man flyttade då Svea livgarde till Järvafältet. År 1970 flyttade Svea livgarde återigen, denna gång till Kungsängen. Sedan dess har Sörentorp nyttjats av Polishögskolan för utbildning.

3 Lagerås Lars *Överjärva gårds bebyggelsehistoria åren 1734 – 2000*, 2002, s 5

4 .Ibid. s 28.

Tolkning av det historiska kartmaterialet

Den äldsta storskaliga kartan över området är en geometrisk jordebokskarta från 1637 (A9:2-3). Den omfattar Övre Järva bys inägomark samt torpet *Järfwa torp*, senare Bro-torp. Byn bestod vid denna tid av fyra hemman. Åker, äng och hagmark är markerade på kartan som tillhörande Överjärva by. Åkern var belägen söder om byn. Det fanns även ett relativt stort område med odlad mark kring dagens Sörentorp, som vid kartans upprättande ingår i Överjärva bys ägor. Åkertegarna var relativt små och oregelbundna till formen. Detta torde kunna förklaras av att man vid denna tid fortfarande till största del brukade jorden med årder, ej plog. Östra Sverige och Mälardalen behöll årderbruket relativt långt fram i modern tid⁵. Ängsmarken var huvudsakligen belägen utmed Igelbäcken, till största delen dock söder om bäcken då gränsen till Kymlinge bys ägor förefaller ha gått utmed bäckfåran vid denna tid.

I texten till kartan kan man bland annat läsa om Bro-torp att "utsädet det första året 1 ½ tunna, det andra året 1 ½ tunna". Vidare kan man läsa att "till samma torp är ingen äng eller skog". Detta, att torpet ej hade egen äng eller skog, torde kunna visa på att man stod i stark beroendeställning till Överjärva by. Den lilla mängd spannmålsodling som förekom kan ha varit för husbehov, möjligen även som avrad till Överjärva. På kartan kan man även se det registrerade gränsröset vid Bro-torp (RAÄ 86).

När nästa karta upprättades över Överjärva år 1674 (A96-6:1) kan man se att det har skett en del förändringar sedan 1630-talet. Vid Överjärva har de fyra hemmanen nu blivit två gårdar, Östergården och Västergården. Dessutom har det tillkommit en väderkvarn norr om gårdarna. Söder om byn var marken delad i två särhågnade områden, typiskt för en åkermark lagd i tvåsåde. Vidare kan man notera att gränsen mellan Kymlinge och Överjärva har flyttats något. Tidigare löpte gränsen utmed Igelbäcken, nu har den flyttats ett litet stycke norr om densamma. Marken utmed Igelbäcken var hägnad och förmodligen nyttjad som slåttermark för fodertäkt.

Marken vid Bro-torp har delats in i fler, men mindre, tegar. Huruvida det nu ingår skog eller äng framgår dock inte. Torpet och dess marker är inhägnade, men beroende på dess ringa omfattning kan man anta att torpets beroendeställning (dagsverksskyldighet) gentemot Överjärva (Ulriksdal) kvarstår.

Att notera på denna karta är tillkomsten av två nya torp, Dammtorp och Krumtorp (troligtvis det senare Sörentorp). I anslutning till de båda torpen, kan man notera att det fanns ett antal (5-6) mindre, oregelbundna tegar.

Nästa karta är odaterad, men har troligen tillkommit under 1700-talet (A96-37:1). Till kartan hör en beskrivning där man bland annat kan läsa om Bro-torp, att man sått 2 ½ tunnland på norra gårdet samt 2 tunnland andra året, på södra gårdet. Vidare står det att hö kunde bärgas från två ängstäppor, 5 lass när det var medelmåttigt gräsväxt. Detta är intressant då det torde innebära att man sedan 1637-38 har ökat brukandet ganska kraftigt. Det framgår inte huruvida torpets överskott tillfaller torparen själv eller ingår som avrad till Överjärva/Ulriksdal. År 1774 ändrades rëntan till kungsgården Ulriksdal,

5 Kritz Göran, i antologin *Agrarhistoria*, 1999, s 143.

från att ha utgått i ”*penningar silvermynt, sommarlass hö, balmbärvor och tunnor spannmål*”, till att helt och hållet betalas i spannmål samt olika former av dagsverken.⁶

Nu har två nya torp tillkommit, Ängsvaktaretorpet och Kyrkvaktaretorpet. Gemensamt för de två torpen är att dit hörde ingen skog, men litet mulbete och fiskevatten. Dessa enkla förhållanden tyder på att de boende på torpen stod i stark beroendeställning gentemot Överjärva/Ulriksdal.

Om Ängsvaktaretorpet kan man läsa att utsädet på norra gårdet var 7/8 tunna och andra året på södra gårdet 1 ½ tunna samt hö från ängen 3 lass. Lokaliseringen av Ängsvaktaretorpet gör att man kan anta att det är samma torp som det tidigare (och senare) omnämnda Dammtorp.

Om Kyrkvaktaretorpet kan man läsa att utsädet på östra gårdet var 1 tunnland, andra året på västra gårdet 1 tunnland samt hö från ängen 2 lass. Lokaliseringen av Kyrkvaktaretorpet gör att man kan anta att det är detsamma som det tidigare (och senare) omnämnda Sörentorp.

Man kan tänka sig att torpnamnen, Kyrkvaktaretorpet och Ängsvaktaretorpet, syftar på den funktion som de boende på torpet hade under Överjärva/Ulriksdal. I skriften ”Solna förr och nu” del 3, kan man bland annat läsa att år 1777 fick bonden på den ena av de två Överjärvagårdarna, Erik Eriksson, överlämna gården till en ny brukare, Mats Eriksson. Detta då gården mer eller mindre togs ifrån honom på grund av vanhävd av åker och äng samt husröta. Det står att läsa ”...at han med 6 st moderlösa barn, nödgats som det usla näringsfånget af kyrkowaktare...”.⁷ Kan detta möjligen förklara att Sörentorp för en tid kom att heta Kyrkvaktaretorpet?

När sedan bönderna i Överjärva by avhystes 1790 och all jord samlades till en enda brukningsenhet, kom den tidigare byn att bli Överjärva gård. I samband med detta återfick torpen sina tidigare namn, Dammtorp och Sörentorp.

År 1820 karterades Överjärvas ägor återigen (A96-19:1). Kartan visar Överjärva gård samt dess omgivning. Överjärva gård består nu av ett flertal hus och byggnader utspridda över gårdsområdet. I textbeskrivningen omnämns Dammtorp och Brotorp som oskattlagda torp på Överjärvas ägor. Sörentorp förefaller här ligga under Ulriksdals ägor.

På kartan kan man också se en ö i Igelbäcken. På denna ö är ett brännvinsbränneri beläget, samt ett stycke söder därom, vid vattnet, en kvarn och ett tröskverk. Denna bebyggelse är numera försvunnen, men finns dokumenterad i form av fotografier och ett tidningsutklipp på Solna Hembygdsförening. Rester av dessa anläggningar påträffades också vid den specialinventering som utfördes i samband med sammanställningen av naturreservatets kulturhistoria (Obj. 3).

6 Strandman Barbro *Solna förr och nu*, del 3 1969. s 7.

7 Ibid. s 7.

Litteratur- och källförteckning

- Engblom Stefan, *Resultat florainventering 2004 i Igelbäckens natur-reservat i Sundbybergs stad*, Stadsbyggnadskontoret 2004.
- Fornminnesregistret, Solna sn, Stockholms län.
- Gelland Boström Veronica, *Igelbäckens naturreservat i Solna*, Solna stad, Solna 2004.
- Jonsson Sture,R, *Synpunkter på Solna stads förslag till kommunalt naturreservat kring Igelbäcken*, Solna stad, Solna 2002.
- Lagerås Lars, *Överjärva gårds bebyggelsehistoria åren 1734 – 2000*, Solna stad, Solna 2002.
- Larsson Bengt. Morell Mats. Myrdal Janken, *Agrarhistoria*, Natur och kultur, Borås 1999.
- MalmLöf Maria, *Kulturmiljöer i Solna*, Solna kommun, Solna 1988.
- Othzén Ylva, *Igelbäckens naturreservat*, Stockholms läns museum, Stockholm 2005.
- Rejle Urban, *Solna*, Natur och kultur, Stockholm 1967.
- Rydén Rolf, *Nederjärva en forntida miljö i en nationalstadspark*, Stockholm 2003.
- Strandman Barbro, *Överjärva – en gammal Solnagårds historia*. Solna förr och nu, del 3. Olssons tryckeri. Solna 1969.
- Solna Hembygdsförening
- Wahlberg Mats (red), *svenskt ortnamnslexikon*, Uppsala 2003.

Kartor

- Excerpter gjorda på Lantmäteriverket i Gävle
- Lantmäteriets arkivsök <http://arkivsök.lantmateriet.se>
- Solna socken, Överjärva, A9 – 2:3, Geometrisk avmätning 1637-38.
- Solna socken, Bergshamra, A96 – 6:1, Ägomätning 1674.
- Solna socken, Ulriksdal, A96 – 37:1, Ägomätning u.å.
- Solna socken, Ulriksdal, A96 – 37:4, Ägomätning 1709
- Solna socken, Järva Övre, A96 – 19:1, Förslag till arrendedelning 1820.
- Solna socken, Solna socken, A96–1:1, Sockenkarta 1837.
- Ekonomiska kartan 10 I 7e Bromsten, 1950 – 1951.
- Ekonomiska kartan 10 I 7f Djursholm, 1950 – 1951.

Administrativa uppgifter

Stockholms läns museum, dnr:	2005:165
Solna stad, Miljökontoret, dnr:	MN/2005:454
Projektgrupp:	Ylva Othzén (projektledare), Tobias Strömdahl (rapportansvarig), Kjell Andersson (specialinventering)
Arkivmaterial:	Förvaras på Stockholms läns museum

Bilaga 1.

Förteckning över registrerade fornlämningar i området, efter fornminnesinventeringen 1980 samt specialinventeringen 2006 (Obj.1-5).

RAÄ 10

Fornlämningen utgörs av ett gravfält bestående av tio rundastensättningar. I norra delen av gravfältet finns en hålväg. Gravfältet är belägen på en östsluttning av en moränkulle. Den begränsas i NV av en kraftledning och i SÖ av en sämre körväg.

RAÄ 11a, 11b, 11c

I anslutning till Överjärva gård ligger tre gravfält. De är troligt att dessa ursprungligen har utgjort delar av ett och samma gravfält, vilket har brutits upp under århundraden av odling och byggnation på platsen,

Gravfält 11a ligger omedelbart norr om en mindre väg i en syd-sluttning med berg i dagen. Gravfältet består av tio stensättningar varav åtta runda, en kvadratisk och en rektangulär.

Gravfält 11b ligger strax söder om gravfält 11a, cirka 2 meter söder om och 14 meter öster om mindre körväg, på en sydsluttning ned mot hagmark. Gravfältet består av en hög och tre runda stensättningar.

Gravfält 11c ligger även det intill en körväg, på en sydsluttning med berg i dagen. Gravfältet består av fyra runda stensättningar och är svårt skadat av bebyggelse och bör ha omfattat fler gravar.

RAÄ 12

Fornlämningen består av en hög vilken blivit sönderschaktad i samband med tomt-planering. Fornlämningen är belägen mellan boningshus och uthus på en moränrygg med berg i dagen.

RAÄ 13

Fornlämningen utgörs av ett gravfält bestående av tio gravar, varav två högar och åtta runda stensättningar. Fornlämningen är belägen på en moränrygg med berg i dagen.

RAÄ 14

Fornlämningen utgörs av minst en stensättning, vilken påträffades vid en arkeologisk utredning 1995, och som därefter har blivit överbyggd av en gång och cykelbana. Enligt fornminnesregistret ska fyra runda stensättningar tidigare ha funnits på platsen.

RAÄ 69

Markeringen utgör fyndplatsen för ett runstensfragment vid banvaktarstugan, Överjärva. Fragmentet förvaras nu på Charlottenburgs hembygdsgård.

RAÄ 86

Fornlämningen utgörs av ett gränsmärke, belägen på en övermossad häll, cirka 250 meter väster om Brotorp.

RAÄ 91

Fornlämningen utgörs av en oregelbunden stensättning. Stensättningen är belägen på en berg- och moränhöjd ca 150 meter nordöst om Brotorp.

RAÄ 92

Lämningarna utgörs av militära värn belägna i skogsbackarna mot E4:an söder om nuvarande Polisskolan vid Sörentorp.

RAÄ 93

Lämningarna som är belägna vid Damtorp cirka 500 meter öster om raä 92, utgörs även de av militära värn.

Objekt 1

Gränsmärke, kvadratisk, ca 1,6 x 1,6 meter stort och 0,2 meter högt av 0,3 – 0,5 meter stora stenar. Övermossad till övertorvad. Gränsmärket är belägen i skogsmark med huvudsakligen tall och på västra kanten av en berg- och moränplatå. Gränsmärket har troligen markerat gränsen mellan Överjärva/Ulriksdal och Kymlinge i Spånga socken innan denna flyttades.

Objekt 2

Brofundament, ca 2,3 meter långt, 0,5 meter brett och 0,5 – 0,6 meter högt av 0,35 – 1 x 0,45 x 0,4 meter stora huggna block och stenar. Brofundamentet är beläget i norra strandkanten av Igelbäcken, ca 10 meter öster om den nuvarande bron.

Objekt 3

Cirka 20 meter väster om bron finns rester av bebyggelse och träkonstruktioner (fördämningar?) på södra stranden av respektive i bäckfåran. Byggnadslämningarna, som delvis överlagras av fyllnadsmassor, utgörs av en husgrund vars synliga del består av en ca 2,5 meter lång och 0,2 – 0,8 meter hög syllstensrad av 0,3 – 0,6 meter stora stenar i upp till tre skift, och av ett betongfundament, ca 1,4 x 1,4 meter stort och 0,6 meter högt, vilket delvis är beläget i vattnet. Enligt en från karta 1820 (A96–19:1) har en kvarn och ett tröskverk funnits på platsen.

Objekt 4

Husgrund, ca 5 x 3,5 meter stor (VSV - ÖNÖ) och 0,2 – 0,3 meter hög, betående av en syllstensram av 0,3 – 0,6 meter stora stenar. I nordöstra hörnet finns ett spisaröse? med rikligt med tegel. Övertorvad.

Objekt 5

Vägbank, ca 65 meter lång (NV – SÖ) och 2 meter bred. Övertorvad. Vägbanken har anlagts längs med en västsluttning av en berg- och moränhöjd. Vägens västra sida är satt av 0,2 – 0,3 meter stora stenar. I sluttningen väster om vägen finns ett flertal skyttevärn och i vägens sträckning mot nordväst finns en större försvarsställning med bunkrar, värn och skyttegravar.